

GŐZSY ZOLTÁN

Závodszy Levente, a Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásainak kutatója és kiadója

Levente Závodszy, researcher and publisher of the sources of law articles and synodal decisions in the age of St. Stephen, St. Ladislaus and Coloman

The study presents the framework and the possibilities of historians in the first half of the 20th century through the career of Levente Závodszy, who emerged from the vivid university education in the turn of the 19th and 20th centuries, which regarded source research as evidence and also preferred it, with a history-Latin studies degree, and then undertook the analytical processing of medieval and early modern documents. Almost 120 years ago, Závodszy edited the law articles and synodal decisions of St. Stephen, St. Ladislaus and Coloman and their sources in a way that scholars still use today. His prolific publishing activity and impulse waned after 1914, clearly linked to the historical events of the period. After the First World War, he concentrated on the field of education, making his mark in the field of public education, teacher training as well as in textbook writing. It is symbolic that he died in 1938, the “year of St Stephen”, the 900th anniversary of the death of the state founder, at the age of 57 in Pécs, as head of the school district. His career, his many and varied activities as a historian, and his outstanding project, the publication of the law articles, justify commemorating him in the pages of this yearbook.

A Pécsi Tudományegyetem Történettudományi Intézete folyóiratának neve, mint minden cím, szimbolikus jelentéssel bír.¹ Az interdiszciplinaritás mellett a felsőoktatásban a „hidak” jelenthetik a történész- és a történelemtanár-képzés közötti kapcsolatokat, átjárókat. Ilyen értelemben kívánczik Závodszy Levente

¹ Vö. Pontes 1. (2018), 7–8.

személye a *Pontes* jogtörténeti tematikájú számába. Egy olyan történész tablója, aki mind a diszciplináris, mind a didaktikai szegmensekben maradandót alkotott. Závodszy rendezte sajtó alá közel 120 esztendővel ezelőtt a Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvényeket, zsinati határozatokat, valamint ezek forrásait, mégpedig olyan módon, hogy a tudomány művelői a mai napig ezt használják. Történeti pályáján mindvégig meghatározó szerepet játszott a tanítás, ami idővel egyre hangsúlyosabbá vált, a tanárképzés, a tankönyvírás területén is maradandót alkotott. Szimbolikus az is, hogy 1938-ban, az államalapító király halálának 900. évfordulója alkalmából meghirdetett Szent István évben hunyt el, 57 éves korában Pécsen a tankerület igazgatójaként. Az életpálya íve, a sokrétű történészti tevékenység, valamint a kiemelkedő projekt, a törvények kiadása indokoltá teszi, hogy ezen évkönyv lapjain emlékezzünk meg személyéről.

Kezdetek

Závodszy Levente 1881-ben született Újpesten. Esztergomba járt középiskolába, felsőfokú tanulmányait a budapesti tudományegyetemen végezte, ahol a több nagy tanáregyeniség között leginkább Békefi Rémyig vált a mesterévé.² Békefi hatása egyértelműen kitapintható, a kiterjedt levéltári bázison tevékenykedő történész szisztematikusan képezte tanítványait a tudományos munkára. Békefi erős motiváló képességgel rendelkezett,³ ami többek között Závodszy ambícióin és vállalásain is meglátszik. Egyetemi tanulmányainak utolsó három évében meghatározó események történtek vele. A budapesti bölcsészkar pályázatot írt ki az 1901–1902-es tanévre „Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai a hasonló vagy azonos helyek pontos feltüntetésével és párhuzamba állításával”.⁴ Závodszy Békefi irányításával és támogatásával készített egy kéziratot, amelyet beküldött a pályázatra.⁵ A Kar Marczali Henrik 1902 áprilisában elkészített bírálata alapján a pályamunkát jutalomra méltónak ítélte,⁶ és a megjelölt hiányok és tévedések korrigálása után kiadásra javasolta, amit Závodszy 1904-re meg is valósított.⁷ 1903-ban még egyetemi hallgatóként kapott feladatot a Héderváry-család levéltárának rendezésében, ami döntő hatást jelentett kutatói pályájára.⁸ 1904-ben szerzett bölcsészdoktori oklevelet, és még

² Madzsar 1938. 551.

³ Miskolczy 1924. 202.

⁴ Závodszy 1904. 5.

⁵ Madzsar 1938. 551.

⁶ Marczali 1902. 116.

⁷ Závodszy 1904. 5.

⁸ Madzsar 1938. 551.

ugyanebben az évben megjelent az értekezése az egyetem *Művelődéstörténeti Értekezések* című sorozatának 10. köteteként.⁹

A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai

A középkori Magyarország jogszabályainak összegyűjtésére már a 16. század első évtizedeiben is volt igény, az első nyomtatott Magyar Törvénytár, amely a korábbi törvényszövegeket is tartalmazta végül 1584-ben jelent meg. A Corpus Juris Hungarici címet csak 1696 óta viselik ezek a kötetek, Szentiványi Mártonnak, a nagyszombati főiskola könyvnyomtató intézete igazgatójának, a kiadvány szerkesztőjének köszönhetően.¹⁰ A magyar törvénytár milleniumi kiadása hozta el a jogszabályok egységes korpuszá alakítását és a határozatok hiteles szövegének rekonstrukcióját. A törvényszövegek kritikai vizsgálata, az eltérő szövegek közötti különbségek összevetése, továbbá a korabeli európai jogszabályokhoz való viszonyítása azonban még váratott magára. Ezt a hiányt mérte fel a 20. század legelején a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán kiírt pályázat, amely azt tűzte célul, hogy röviddel a Corpus Juris Hungarici szövegkiadása után¹¹ a 11. századi törvények kontextusa és forrásai is kerüljenek górcső alá. Závodszy Levente vállalkozott ennek feltérképezésére. Elsősorban a 8–10. századi európai joggyakorlatból keresett tartalmi analógiákat, és ezeket párhuzamosan szerkesztve illesztette a hazai törvényhelyek mellé.

Érdekes tendenciát mutat Závodszy kéziratának recepciója. Születése és nyilvánossá válása idején a támogató gondolatok mellett komoly kritikával illették a szöveget, ám az idők során egyre inkább a pozitív vélemények kerültek előtérbe, leginkább amiatt, hogy a jogszabályok javított, teljes kritikai kiadását más még nem vállalta fel. Ezért is volt létjogosultsága annak, hogy Hermann István, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár igazgatója az 1904-es kötet reprint kiadása mellett döntött.¹² A 2002-es kiadás előszavában Érszegi Géza úgy fogalmazott, hogy „máig nem sikerült egészében túlhaladni a teljesítményét.”¹³

Marczali Henrik 1902-ben az egyetemi pályázat értékelésben általánosságban megfogalmazta pozitív és támogató véleményét („a beérkezett munka nagy szorgalomról tesz tanúságot és a kidolgozásában is a helyes úton halad”), majd

⁹ 1903-ban már állást kapott a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában. Závodszy Levente Tankerületi főigazgató személyi és működési iratai. MNL BaML VI. 501. a.

¹⁰ Érszegi 2002. I–II.

¹¹ Magyar Törvénytár 1899.

¹² Závodszy 2002.

¹³ Érszegi 2002. III.

több, generális és egyedi hibára is felhívta Závodszyk figyelmét.¹⁴ Az általános problémák közé sorolhatjuk a recenzens forrásválasztásra vonatkozó kritikai észrevételeit. Marczali álláspontja szerint valójában csak a szószerinti egyezések bizonyíthatják a tényleges szövegátvételt, a „gondolati azonosság” erre nem lehet biztosíték.¹⁵ A bíráló szerint a szerző „túlságos sokat akarván bizonyítani”, nem differenciálta megfelelően a tényleges („valódi hatás”), a véleményes („valószínű hatás”) és az esetleges („véletlen egyenes”) kapcsolatokat.¹⁶ Az értékelés második felében az egyedi hibákat, tévedéseket hozta fel Marczali, hét konkrét helyet megnevezve. Kritikáját végül pozitív befejezéssel zárja, mely szerint „mindent összevéve, a munka hiányai s tévedései mellett is nemcsak nagy olvasottságot mutat, hanem előbbre is viszi a kérdést. Ezért a jutalmat kiadhatónak vélem, de azon feltétel alatt, hogy az itt megjelölt lényegesebb botlásokat [a] szerző, munkája kiadása előtt lelkiismeretesen kijavítja.”¹⁷

A kézirat a Békefi által létrehozott *Művelődéstörténeti Értekezések* 10. kötetként látott napvilágot 1904-ben. Békefi egyetemi hallgatóinak dolgozatait, disszertációit jelentette meg ebben a sorozatban, melynek célja az volt, hogy „a feldolgozásra választott kútfőt teljesen kimerítsék, s ennek alapján vázolják az illető kor művelődési viszonyait.”¹⁸ Závodszyk előszavában köszönetet mondott professzorának, „a ki jóindulatával s tanácsával mindenkor” támogatta őt.¹⁹ Egy viszonylag rövid,²⁰ hat oldalas bevezető tanulmányban vázolta fel a hazai és a külföldi törvényhozás korabeli kontextusát. Ezt követően szisztematikusan és egységes sablon alapján tekintette át a három uralkodóhoz köthető jogszabályokat. Ez a sablon a következőképpen fest: az egyes királyok törvényalkotását általánosságban, egy-két oldalban ismertette, majd az egyes törvénykönyveket vette számba, amelyekben törvényen-

¹⁴ Marczali 1902. 115.

¹⁵ „Mert ha az alemann vagy a longobard törvény is bünteti a gyilkolást és a nőrablást, ebből direct-hatás még nem bizonyítható; hisz e bűnöket minden valamiképp rendezett társadalom bünteti. Ha tehát szószerint való egyezés nincs, vagy a büntetés kimérése nem azonos, az átvétel semmiképp sem bizonyítható.” – Marczali 1902. 115.

¹⁶ Marczali 1902. 115.

¹⁷ Marczali 1902. 116. A beadott pályázati anyag nem ismert. A hallgatói dolgozatokat (miként a pályázatokra benyújtott dolgozatokat), a doktori disszertációkat nem őrizték meg 1950 előtt az egyetemen. Így csak a bírálat megjegyzéseiből következtethetünk arra, mennyiben lehetett más annak szövege az 1904-ben megjelent kötethez képest.

¹⁸ Perepatits 1905. 367.

¹⁹ Závodszyk 1904. 6. Az Appendix legelső egysége (*De codicibus manuscriptis*) végén mond köszönetet a kéziratok áttekintésében, lemásolásában őt segítőknak („pro non sat laudabili liberalitate eorundem, qua mihi copiam dederunt codicum describendorum.”): Fejérpataki Lászlónak, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójának, Ferenczi Zoltánnak a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatójának és Jacob Wichnernek, az Admonti kolostor levéltárosának. Závodszyk 1904. 130.

²⁰ Domanovszky 1905. 560.

ként haladt előre. A tartalmi ismertetés, valamint a hazai és külföldi analógiák narratív elemzése után hasábosan szerkesztve mutatta be a hasonló vagy az esetleg egyező forráshelyeket. A narratív elemzéseket általában egy mondatos konklúzióval zárta, mely szerint a citált jogszabály tárgyi, gondolati rokonságot vagy esetleg szószerinti azonosságot mutat.²¹ A kötet második felét mellékletként (Appendix) a jogszabályok szövegközlése teszi ki, amelyet az Imre herceg számára írt intelmek nyitnak, majd időrendi sorrendben olvashatók a törvénykönyvek szövegei.²²

A kiadvány jelentőségéhez mérten két recenzió is megjelent róla. Pontosabban három, ugyanis Domanovszky Sándor 1905-ben a *Századokban* közölt értékelését közel egy oldalas jegyzettel egészítette ki Nagy Gyula is.²³ Domanovszky recenziójának első mondata nem sok jót ígér a források összevetését, analógiák keresését célul kitűző kötet szerzőjének: „A magyar történetirodalom sajnosan nélkülözi még az összehasonlító módszer eredményeit.”²⁴ Domanovszky véleménye szerint „törvényeinkben nem igen fordul elő az idegen törvények pusztá átírása,” vagyis a magyar jogszabály forrása a legtöbb esetben nem egy konkrét törvény szövege volt, „hanem a külföldi intézmények élő tudata.”²⁵ Emiatt – a Marczalitól eltérő megközelítéséből adódóan – nem értett egyet Závodszy koncepciójával. Azt kérte számon a könyv szerzőjén, hogy a forráshelyek erőltetésével szemben azt a „szűkebb területet” kellett volna meghatározni és megragadnia, amelynek a befolyása erőteljesebben „domborodik ki az általános európai hatásból.” Domanovszky másik – Marczalival ezúttal egyező – kifogása az volt, hogy a tematikus hasonlóságok felvonultatása nem bizonyítja közvetlenül a kölcsönhatásokat. Hiányolta az elemzések alaposságát, így a konklúziókat is általánosnak, kevésbé kiérleltnek tartotta. A forrásokra vonatkozó kritikákat azért is érdemes szem előtt tartani, mert Závodszy egyértelműen arra építette fel koncepcióját, hogy „István már kész törvényeket és alkotmányt talált nyugaton”,²⁶ amelyeket a hazai viszonyokhoz kellett igazítani.²⁷ Amennyire kritikusan állt Domanovszky a kötet első felét jelentő forrásfeltáráshoz, olyan elismerően szólt a második feléről, vagyis a törvények kritikai kiadásáról. A recenzió végén érdemként említi az *editio criticát*:

²¹ Egy-egy példát említve: „Itt is tehát csak tárgyi rokonság van.” – Závodszy 1904. 50.; „Látjuk tehát, hogy mind a két törvényben azonos gondolat van kifejezve.” – Závodszy 1904. 52.; „Látjuk tehát, hogy nemcsak gondolati, hanem többször szóbeli egyezés is van a két törvény között.” – Závodszy 1904. 56.; „Külföldön is hasonlóak voltak a viszonyok, s bár szószerint való egyezést kimutatni nem lehet, de gondolatbeli és tárgybéli rokonság, sőt azonosság van a két törvény között.” – Závodszy 1904. 109.

²² A kötetet név- és tárgymutató zárja.

²³ Domanovszky 1905.

²⁴ Domanovszky 1905. 560.

²⁵ Domanovszky 1905. 560–561.

²⁶ Závodszy 1904. 8.

²⁷ Mikó 2016. 321.

„A Corpus Juris szövege nem a legjobb és nem is teljes; (...) a történeti szövegnek az összes kéziratok összehasonlításán alapuló kritikai kiadása mégis hiányzott.”²⁸

Számos kapcsolódási pont és akár Domanovszky imént idézett mondata vehette rá Nagy Gyulát, hogy a recenzió végén egy lábjegyzetet beszúrva, közel egy oldalnyi terjedelemben reagáljon – részben Domanovszky szövegén keresztül – Závodszky könyvére. Nagy Gyula nem csak e *Századok*-szám szerkesztője volt, hanem a Corpus Juris Hungarici Árpád-kori szövegének gondozója, fordítója is. Ennek tükrében nem érhet bennünket meglepetésként sem a hozzászólása, sem az abban tetten érhető személyes érintettsége. Nagy Gyula igen kemény kritikát fogalmazott meg a kötetről.²⁹ Egyrészt kevesellte a szövegkiadás alapjául vett forrásokat³⁰ (az Admonti- és Pray-kódexek mellett a Thuróczy- és az Ilosvay-kéziratokat használta Závodszky),³¹ másrészt kifogásolta az eljárást. Szerinte kétféleképpen lehet kezelni egy kritikai kiadást: vagy a „legrégibb avagy legjobbnak tartott” szöveget vesszük alapul, és azt szöveghűen adjuk ki (jegyzetekben jelezve a többi kéziratban lévő eltéréseket), vagy „az összes kéziratok és korábbi kiadások gondos összehasonlítása alapján magunk állapítjuk meg a szöveget és ezt látjuk el kritikai jegyzetekkel.” Nagy úgy vélte, Závodszky „mindezt nem cselekedte”, így a „törvények ’történeti szövegének kritikai kiadása’ neki érdemül nem tulajdonítható.”³²

Ennél sokkal elismerőbb volt Karácsonyi János 1904-ben a *Katholikus Szemle* lapjain megjelent recenziója, amelyben mind a koncepciót, mind az eljárást dicsérettel illette. Érdekes megközelítésnek tarthatjuk a részéről, hogy inkább pozitívként értékelte, hogy Závodszky kevesebb szó szerinti egyezést talált a tárgyalta törvényekkel kapcsolatban: „Hisz épen ez mutatja, hogy első nagy törvény-szerzőink nem utánozták szolgailag a külföldi intézkedéseket (mint ahogy nem régi-ben nyakra-főre fordították le a német törvényeket), hanem szemük előtt tartották a magyar népnek, országuknak természetét, szükségait, kívánalmait.”³³

Az erős kritikai hangok viszonylag hamar háttérbe szorultak, és a kritikai kiadás unikális jellegét elismerő vélemények, valamint a szöveg rendszeres használata vált meghatározóvá. Ezt jól példázza Erdélyi László 1907-ben megjelent *Magyarország társadalma XI. századi törvényeiben* című tanulmánya, melyben a törvényekkel kapcsolatban a következő megállapítást teszi: „(...) a legrégibb

²⁸ Domanovszky 1905. 561.

²⁹ Teljes mértékben érthető, hogy Mikó Gábor szó szerint közölte a kora Árpád-kori törvények fennmaradását vizsgáló tanulmányában. Mikó 2016. 321.

³⁰ „A ki az aranybulla előtti törvényeink történeti szövegét akarja megállapítani, az nem szorítkozhatik két vagy három – habár a legrégibb s kétségkívül legértékesebb – codex összehasonlítására [...]” – Nagy 1905. 563.

³¹ Závodszky 1904. 129–130.

³² Nagy 1905. 563.

³³ Karácsonyi 1904. 111.

szövegek eltéréseinek pontos feltüntetésével s gondos fordításával megtaláljuk a Magyar Törvénytár millenniumi emlékkiadásában, még teljesebben pedig, az I. zsinattal is kiegészítve, Závodszkynak becses forrástanulmányában.³⁴

A kiadás óta eltelt 118 év alatt több elemmel bővültek a törvényekkel kapcsolatba hozható források, mégis időtállóan bizonyult az 1904-es szövegközlés.³⁵ Závodszky szövege szolgáltatott alapot a törvények későbbi magyar fordításának,³⁶ és 2002-ben reálisnak tűnhetett a kötet reprint kiadása is.³⁷ Mind az ennek bevezetőjét író Érszegi Géza, mind pedig az *Intelmek* új kritikai kiadását elkészítő Havas László kiemelték megbízhatóságát és pontosságát.³⁸ Mikó Gábor 2011-ben azt a felvetést tette, hogy amikor 1904-ben megjelent a törvények, zsinati határozatok, valamint az Imre herceghez intézett Intelmek – mindaddig első – kritikai kiadása, „aligha gondolta [Závodszky], hogy munkája még egy bő évszázad elmúltával is nélkülözhetetlen lesz az Árpád-korral foglalkozó történészek számára.”³⁹

A Héderváry-család oklevéltára

Gróf Khuen-Héderváry Károly báró Radvánszky Béla kezdeményezésére még az 1870-es évek végén⁴⁰ felajánlotta és biztosította családi levéltárának kutathatóságát és az ott lévő történeti források közzétételét. Komoly kutatómunka indult meg, amelyhez az évek során több szakember és intézmény csatlakozott. Utóbbiak közé sorolhatjuk a Magyar Országos Levéltárat és az Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárát is, az oklevéltár kiadására pedig a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága adott megbízást. A bővülő hálózatnak köszönhetően Závodszky Levente még egyetemi hallgatóként nyert lehetőséget arra, hogy részt vehessen a családi levéltár rendezésében.⁴¹ E munkálatok során megismerkedett Radvánszkyval, akivel együtt dolgozták fel a források nagy részét. 1909-ben kettejük neve alatt jelent meg az oklevéltár első kötete, de ezt a báró már nem érthette meg, ugyanis 1906. május 2-án elhunyt.⁴²

³⁴ Erdélyi 1907. 400–401.

³⁵ Vö. Jánosi 1978. („A máig is legjobb kiadás Závodszky Levente nevéhez fűződik.”); Mikó 2014a. 35.; Mikó 2014b. 725–726.

³⁶ Szilágyi 1951. 5–17.

³⁷ Závodszky 2002.

³⁸ Havas 2004. LXXVI.; Mikó 2014b. 726.

³⁹ Mikó 2011. 111.

⁴⁰ Závodszky 1909. V.; Iványi 1909. 237.

⁴¹ Závodszky 1909. VI.; Madzsar 1938. 552.

⁴² Akadémiai Almanach, 1907. 262.

Az értékes középkori kútfők feldolgozása minden szempontból meghatározó volt Závodszy pályáját illetően. Szakmai ismeretei, az eddig is megfelelő latin nyelvi és paleográfiai kompetenciái bővültek a családi levéltári anyag kutatásának köszönhetően. Az itt megismert iratanyagra építve, magabiztos forráskezelésének köszönhetően számos, releváns forrásra épülő tanulmányt, forrásközlést készített, amelyeket a feldolgozott kútfők tartalmából és jellegéből adódóan a *Turul*, a *Magyar Nyelv*, a *Magyar Figyelő*, az *Egyetemes Philológiai Közlöny*, illetve a *Hadtörténelmi Közlemények* és a *Századok* lapjain publikált.⁴³ Megszerzett tapasztalatainak köszönhetően több oklevéltani- és forráspublikáló kötetekről vállalt ismertetéseket.⁴⁴ Ugyanakkor bővültek a szakmai kapcsolatai, javult a megítélése is, az oklevéltár első kötetének megjelenésekor már pozitív reputációval rendelkezett.⁴⁵ Többek között ennek is köszönhető, hogy 1913-ban Csánki Dezső levéltár-igazgatói minőségében Závodszyt ajánlotta Borsod vármegye alispánjának a Borovszky Samu halála miatt megszakadt vármegyei monográfia folytatására.⁴⁶ A korabeli gyakorlatnak megfelelően Závodszy is tájékoztatta kollégáit a családi levéltárak rendezése során talált anyagokról, akár szívességet kérve másoktól, akár felajánlva a saját felfedezéseit.⁴⁷ Az így kialakult kapcsolati hálók fontos szerepet kaptak a további pályáján.

Valószínűleg az is kedvezett Závodszyknak, hogy az oklevéltár révén egy, már évtizedek óta működő projektbe szállt be, egy rendkívül elhivatott, nagy munkabírási, alapos kutató munkatársaként, aki megismertette a forrásgyűjtemény addig feldolgozott anyagaival. Amikor Radvánszky elhunyt, Závodszyra már az iratanyagot jól ismerő személyként hárult a munka szervezése. Az első kötet megjelenése után Iványi Béla a *Századok*-ban írt recenziójában dicsérte a kutatás engedélyezőjét, végrehajtóit és magát a kiadványt is.⁴⁸ A második kötet anyaga már 1913-ra összeállt, ám a világháború, majd 1918–1919 turbulens eseményei („a forradalmi országos ballépés”)⁴⁹ jelentős mértékben eltolták nyomdába kerülését.⁵⁰ Az 1527-től 1681-ig terjedő forrásanyagot Závodszy 1916 nyarán mutatta meg Héderváry Károlynak. A miniszterelnök 1918-ban bekövetkezett halála után fiai, Khuen-Héderváry Sándor és Károly segítségével tudott meg-

⁴³ A Héderváry-család levéltárának rendezése során a Héderváryakkal kapcsolatban álló Draskovich, Grassalkovich és Viczay családok levéltárait is rendezte. Závodszy 1909. V.

⁴⁴ Kettőt emelnék ki ezek közül: egyrészt a Szentpétery Imre által szerkesztett oklevéltani naptárról, másrészt a Szalay László-levelezésről írt recenziókat. Závodszy 1913; Závodszy 1914.

⁴⁵ Vö. Iványi 1910. 236–237.

⁴⁶ Borsodvármegye 1913. 1.

⁴⁷ BFL XIV. 189. 3. 72.

⁴⁸ „Az oklevélkivonatok rövidke és szabatosak és a sajtó alá rendező Závodszy Levente szakavatott tollát dicsérik.” – Iványi 1910. 237.

⁴⁹ Závodszy 1922. 4.

⁵⁰ Závodszy 1922. 3–4.; Döry 1922. 665.

jelenni a második kötet.⁵¹ A mű további érdeme egyrészt, hogy Závodszy a családi anyagot az Országos Levéltárban és a Nemzeti Múzeumban található, Héderváryakkal kapcsolatos oklevelekkel is kiegészítette, másrészt, hogy az első kötet pótlásaként bekerült 152 darab, azóta előkerült irat. Az oklevelek nagy száma és terjedelme miatt csak egyharmad részüket közölte egészében, a többinél részletes regesztát készített.⁵² A kiadvánnyal kapcsolatban több kritika is megfogalmazható, a legtöbb probléma mégis a két kötetre kialakított mutatókkal adódott, amiben közrejátszott, hogy annak elkészítésével Závodszy három fiatal kollégáját bízta meg, akik nem egyszerre, hanem különböző időszakokban dolgoztak a szöveggel.⁵³

A Radvánszky Bélával való emberi- és munkakapcsolata újabb témákat, újabb kutatásokat hozott magával. A báró például 1905-ben meghívta Závodszyt sajkócaizai birtokára, ahol vadászat, korcsolyázás mellett a családi könyvtárban és levéltárban is dolgoztak. Závodszy több gyűjteményt is átnézett, ami számos kisebb, az észak-magyarországi régióval kapcsolatos forráspublikációt eredményezett.⁵⁴

Történelemtanár, pedagógus

Závodszy Levente pályájának első másfél-két évtizedében a történész, a második és egyben utolsó másfél-két évtizedében a pedagógiai tevékenység mutatkozik meg erőteljesebben, miközben párhuzamosan folytatta mindkettőt.⁵⁵ Az egyetem befejezését követően rögtön tanári pályára lépett, mégpedig a zombori gimnáziumban vállalt állást 1905-től, ahol latint és történelmet tanított.⁵⁶ Igyekezett gyorsan beilleszkedni, aktív szerepet vállalt mind a helyi tudományos életben, mind a kulturális közéletben. Előbbi bizonyítják a vármegyei levéltárban megkezdett kutatásai, amelynek során – az archívum forrásadottságának megfelelően – a 18. századi vármegyei igazgatásra vonatkozó publikációkat írt.⁵⁷ Zomborra érkezését követően – a felkérést elfogadva – tagja lett a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi

⁵¹ Závodszy 1922. 3–4.

⁵² Döry, 1922. 666.

⁵³ A mutatóval kapcsolatos kifogásokat részletesen közli Döry Ferenc recenziójában. Döry 1922. 667–670.

⁵⁴ A Borsod vármegyei monográfia megírására történt ajánlásában ez is közrejátszott. Závodszy végül nem tett eleget a borsodi megbízatásnak, az első világháborúval és az azt követő belpolitikai eseményekkel magyarázta elmaradását. Borsod 1931. 140.

⁵⁵ Publikációinak többségét 1913-ig készítette.

⁵⁶ Tanári diplomáját 1906-ban kapta meg.

⁵⁷ Závodszy 1907a; Závodszy 1907b.

Társulatnak,⁵⁸ a Délmagyarországi Közművelődési Egyesületnek, valamint a városi könyvtár tisztikarának és választmányának.⁵⁹

1910–1911-től elhagyta Zombort és Budapestre költözött, nagy valószínűség szerint ebben közrejátszott ekkor kötött házassága.⁶⁰ Budapesten a világháború következményei miatt több intézményben is megfordult, tanított a VII. Kerületi István úti Magyar Királyi Állami Szent István Főgimnáziumban, 1917-ben ideiglenes „szolgálatátételre” áthelyezték a IX. kerületi Mester utcai Állami Főgimnáziumba.⁶¹ 1917-ben megkapta a polgári hadi érdemkereszt II. osztályát.⁶² Egy ideig a VIII. kerületi Állami Gimnáziumban tanított,⁶³ majd 1919 végétől a budapesti állami polgári iskolai tanárképző főiskolán üresedésben lévő történelem tanszéki státuszra (a tanárképző tanárává) nevezte ki a minisztérium.⁶⁴ 1924-ben egyetemi magántanári kinevezést kapott, 1935-ig rendszeresen tartott egyetemi előadásokat az újkori művelődéstörténet tárgyköréből.⁶⁵

A tanárképzőt annak 1928-as Szegedre kerülésével Závodszy rövid időre követte, de még ebben a tanévben visszatért Budapestre, és megőrizve egyetemi magántanári címét, a Bolyai Főreáliskolában folytatta pedagógiai tevékenységét. Az iskola értesítőjében azt írják, hogy önként jött vissza „a középiskolai katedrára”, ahol „nagy képzettségével és gazdag tapasztalatával” segítette a diákok fejlődését.⁶⁶ 1933-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére Závodszy Leventét a Bolyai igazgatójává nevezte ki a kormányzó.⁶⁷

Závodszy nem csupán a középiskolában és a tanárképzésben működött gyakorlati pedagógusként és vezetőként, hanem elméleti tevékenységet is folytatott. Irányításával egy új szemléletű tankönyvsorozat készült 1928–1929-ben, a *Magyar Nemzet Története* címmel a polgári leány- és fiúiskolák III. és IV. osztályai

⁵⁸ Bács-Bodrog 1906. 39. 1906. április 22-től másodtitkár. 1911-es távozását követően még 1913-ig megőrizte tagságát.

⁵⁹ Csoór 1910. 14., 22.

⁶⁰ Felesége a rakamazi Gomba-családból származó Gomba Berta, akit az ottani kutatásai során ismert meg. Már az 1907–1908-as tanév előtt felmerült a távozása Zomborról, mégpedig szülőhelyére, az Újpesti Községi Nyilvános Gimnáziumba, de végül ez nem realizálódott. Értesítő 1908. 51.

⁶¹ Értesítő 1918. 8, 20.

⁶² MNL OL K27. 1917. 05. 26.

⁶³ Értesítő 1921. 3. A későbbi Zrínyi Miklós Állami Gimnázium. Értesítő 1924. 6.

⁶⁴ Hivatalos Közlöny, 1919. 44. 372.; MNL BaML VI. 501. a.

⁶⁵ Závodszy Levente Tankerületi főigazgató személyi és működési iratai. MNL BaML VI. 501. a.

⁶⁶ Értesítő, 1929. 25. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a Tanárképzőkből kikerült tanárokat az állami középiskolai tanárok közé óhajtott – megüresedett állásokra – rendes tanárokká kinevezni, lehetőleg úgy, hogy az érintettek az eddig szerzett kondícióikból minél kevesebbet veszítsenek. A kormányzóhoz beküldött előterjesztés értelmében, tanárképző-intézeti főiskolai tanári címüket középiskolai tanári kinevezésük után is megtarthatják. MNL OL K27. 1929. 03. 22.

⁶⁷ A kormányzó ismerte Závodszy nevét, mivel ő készítette fel a magántanuló ifj. Horthy Miklóst történelemből.

számára. A fiúiskolák számára a magyar történelmet jelenítette meg Gál Árpád és Szerdahelyi László polgári iskolai tanárok bevonásával, az első kötetben a mohácsi csatáig, a másodikban 1526-tól „napjainkig”.⁶⁸ A lányiskolák számára készített könyvet Kerékgyártó Ilonával, a Simor utcai leánygimnázium történelem–földrajz szakos tanárnőjével közösen készítették. Az első kötet itt is a mohácsi csatáig tárgyalja a magyar történelmet, amelybe bevonták a világtörténet főbb eseményeit is.⁶⁹ A IV. évfolyamosoknak szóló második kötet már kizárólag az új- és modernkori magyar történelmet vizsgálja.⁷⁰ Az új tankönyvcsalád több szempontból is unikális és iránymutató volt a korszakban. Elsőként említhetjük tipográfiai, szöveggépi, -szerkesztési újításait. Závodszy Géza 1978-ban a tankönyvek szöveggépének korszerűsítését bemutató írásában éppen ezeket a köteteket hozta fel pozitív példaként. A Závodszy Levente szerkesztésében megjelent tankönyvek leckéi rövidek, áttekinthetőek, ablakos oldalcímekkel tagolják a szöveget.⁷¹ A bőséges képanyag megfelelő módon, méretben és helyen került beillesztésre. Szintén újdonságnak és pozitívumnak számít az eredeti forrásszövegek beépítése (a főszövegtől eltérő betűtípussal). A hosszabb, elbeszélő források önálló egységként szerepelnek, a rövidebbek a főszövegbe ágyazva.⁷² Ezekben a kötetekben már a napjaink tankönyveihez hasonló struktúrával találkozunk.

A tankönyvek igyekeztek alkalmazkodni a diákok életkori sajátosságaihoz. A leánygimnáziumi kötetekben, amikor lehetőség nyílik rá, nőket, vagy nőkhöz köthető tárgyakat állítanak a középpontba az illusztrációkkal (jó példa erre a 16. századi várháborúkat tárgyaló lecke, ahol Székely Bertalan *Egri nők* című képét illesztették be a szerzők).⁷³ A „*Francia forradalom és Napoleon kora*” című fejezetben négy kép szerepel, két férfi (Napóleon, I. Ferenc) és két nő („Corday Sarolta” és Mecklenburgi Lujza, porosz királyné), az önálló leckéket képező olvasmányok között pedig női tematikát prezentálnak (például: *Nők helyzete a lovagkorban*; *Az Árpád-ház királyné asszonyai, Erdély fejedelemasszonyai*).⁷⁴

A pécsi tankerület élén

Az 1935. évi VI. törvénycikk rendelkezett arról, hogy a közoktatásügyi igazgatás és a nevelésügyi felügyelet szempontjából az ország területét nyolc tankerületre

⁶⁸ Gál – Szerdahelyi 1928; Gál – Szerdahelyi – Závodszy 1929a.

⁶⁹ Kerékgyártó – Závodszy 1928.

⁷⁰ Kerékgyártó – Závodszy 1929.

⁷¹ Závodszy 1978. 5.

⁷² Závodszy 1978. 5.

⁷³ Kerékgyártó – Závodszy 1929. 33.

⁷⁴ E tankönyvekkel kapcsolatban vö. Dévényi – Gözsy 2013.

osszák. A pécsi tankerület Baranya, Bács-Bodrog, Somogy vármegyék, Baja és Pécs törvényhatósági jogú városok területét foglalta magában, székhelye Pécs volt. Horthy Miklós kormányzó 1935. július elsejével nevezte ki Závodszy Leventét a pécsi tankerület élére, aki szeptember eleji levelében jelezte Hóman Bálint miniszternek, hogy az állást elfoglalta.⁷⁵ Egész családjával (feleségével, három gyermekével) Pécsre költözött. Megbízása részeként személyesen látogatta a tankerület iskoláit. Első vidéki útja Csurgóra vezetett (ide hívta össze az első tankerületi tanulmányi értekezletet), majd a rábízott iskolák szinte mindegyikével részben közvetlen, részben közvetett kapcsolatba került, sokat utazott, tárgyalt, egyeztetett.⁷⁶ 1937. október 23-án olvashatunk először a forrásokban a betegségéről: súlyos mellhártya- és tüdőgyulladást azonosítottak nála, ágyban kellett maradnia, feladatát nem tudta ellátni. Egészségi gondjai nemhogy csökkentek volna, hanem gyarapodtak: bordaoperációt hajtottak végre rajta, bal lábában súlyos vérkeringési zavarok jelentkeztek, emiatt májusban azt amputálni is kellett.⁷⁷ Betegsége miatt Závodszyt 1938. május 16-i dátummal tehermentesítették, Pécsről áthelyezték Budapestre a minisztériumba („működési körének kijelölése iránt később fogok intézkedni”).⁷⁸ Ide azonban már nem tudott bejárni dolgozni, május 18-i levelében három havi betegszabadságot kért.⁷⁹ Távozását fájalták a kollégái, igen pozitívan ítélték meg a tankerület felállításával, kialakításával kapcsolatos erőfeszítéseit. Áthelyezésével párhuzamosan a tankerület összes iskolájának elküldték a főigazgató fényképét, hogy azt iskolai értesítőikben hozzák le egy – előre megírt – búcsúszöveggel kiegészítve. A nyomtatott anyag megjelenését követően azonban már újabb tájékoztatót kellett a tankerületnek kipostáznia. Pár hónappal később, szeptember 18-án elhunyt Závodszy Levente, így az iskoláknak már a gyász hír megjelentetésére küldtek megbízást. Hivatali utóda, Koch Nándor felkérte a tanfelügyelőt, hogy a hivatal épületére tűzzék ki a gyászlobogót, a temetés napjára (szeptember 21.) engedélyezzen tanítási szünetet az iskolákban, és „a tanuló ifjúság részére gyász-istentiszteletet tartassék az elhunyt lelkiüdvéért.”⁸⁰

Az iskolai értesítőikben közölt nekrológokból – főleg, hogy a központilag megküldött sémából dolgoztak – természetesen nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, de a tankerületi kiadványokban megjelent szövegek érdeemesek arra, hogy bemutassuk belőle az általánosat és az egyedit. Az általános jellemzést a „segítőkész”, „figyelmes”, „udvarias”, lelkes, „ügyszeretető” jelzőkkel, valamint az „igazi pedagógus” kitétellemel illusztrálhatjuk. Az figyelemre méltó, hogy az iskolák

⁷⁵ MNL BaML VI. 501. a.

⁷⁶ MNL BaML VI. 501. a.

⁷⁷ Értesítő 1938b. 7–8.

⁷⁸ Teleki Pál miniszter rendelete (109.507/938.IX.) MNL BaML VI. 501. a.

⁷⁹ Závodszy Levente szolgálati jelentkezése. 1737/1937-38. MNL BaML VI. 501. a.

⁸⁰ MNL BaML VI. 501. a.

szinte mindegyike akart és tudott egy-egy személyes, csak a saját intézményükre jellemző gondolatot, emléket beilleszteni. Ezek között szerepel az „igazságos és jó-ságos érettségi elnöki tevékenység”,⁸¹ a személyes iskolalátogatás, a segítségnyújtás, a szakmai támogatás. A legszemélyesebb búcsú a Pius Gimnázium Értesítőjében olvasható, ahol „modern nevelőnek” aposztrofálták Závodszyt, aki a diákokhoz megértéssel és szeretettel fordult, a tanároknak munkatársat, az „ifjúság barátját” látta.⁸² Temetésén a tankerület pedagógusai, diákjai, valamint a budapesti és a pécsi kulturális élet jeles képviselői tisztelegtek előtte, a tankerület nevében Koch Nándor, a Magyar Történelmi Társulat nevében Holub József búcsúztatta.⁸³

Befejezés

Závodszy Levente pályája plasztikusan jeleníti meg a 20. század első fele törté-nésének cselekvési környezetét. A századforduló pezsgő, a forráskutatásra evi-denciaként tekintő, azt preferáló egyetemi képzéséből történelem–latin szakpárral kikerülve maga is a középkori és koraujkori iratok analitikus feldolgozását válasz-totta. Publikációs tevékenysége 1914 után valamelyest csökkent, ami egyértelmű-en összefüggött a korszak történeti eseményeivel.⁸⁴ Az első világháborút követő-en – végzettségének, pedagógiai gyakorlatának megfelelően – a hazai művelődési eszménytől nem függetlenül az oktatás-nevelés területére összpontosított, amivel párhuzamosan a tudományos tevékenysége valamelyest háttérbe szorult. Éppen ezt a tendenciát, ezeket az attitűdöket emelte ki hivatali utóda, Koch Nándor te-metési búcsúbeszédében, amelynek narratívája hűen tükrözi a kor művelődési miliőjét: „kutató tudósna indult, de pedagógus lelkülete a középiskolai tanári pálya felé terelte, hogy onnan hirdesse a tudomány igazságait és onnan sugározza a magyar ifjúságra nevelő egyéniségének jellemet érlelő, erkölcsöt nemesítő, hitet, akaratot erősítő melegét.”⁸⁵

⁸¹ Értesítő 1938a. 13.

⁸² Értesítő 1938b. 8.

⁸³ Pécsi Napló, 1938. szeptember 22. 4.

⁸⁴ Közrejátszott ebben a családalapítás is, 1911-es házasságát követően 1912-ben született Berta, 1914-ben Levente, 1920-ban Ágnes nevű gyermeke, 1914-től minél több időt igyekezett családjá-val tölteni. Závodszy Levente felesége, Gomba Berta és lánya, Závodszy Berta szóbeli közlése.

⁸⁵ Pécsi Napló, 1938. szeptember 22. 4.

Források

- Akadémiai Almanach 1907 = Magyar Tudományos Akadémiai Almanach. MCMVII-re. Budapest, 1907.
- Bács-Bodrog 1906 = Trencsény Károly (szerk.): Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve 22. (1906:1), Zombor, 1906.
- BFL XIV. 189. 3. 72. = Budapesti Fővárosi Levéltár. XIV. Személyek. 189. Gárdonyi Albert főlevéltárnok irathagyatéka (1893–1954). 3. Magánjellegű levelezés. 72. Závodszky Levente.
- Borsod 1931 = Bónis Bertalan (szerk.): Borsod, Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék Hivatalos Lapja. 30. (1931:17), 1931. június 25.
- Borsodvármegye 1913. = Várnay Bertalan (szerk.): Borsodvármegye Hivatalos Lapja. 11. (1913:20), 1913. május 15.
- Értesítő 1908 = Az Újpesti Községi Nyilvános Gimnázium Értesítője az 1907–1908. tanévről. Újpest, 1908.
- Értesítő 1918 = A Budapesti VII. Kerületi István úti Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1917–18. iskolai évről. Budapest, 1918.
- Értesítő 1921 = A Budapesti VIII. Kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium Huszonhatodik Évi Értesítője az 1920–21. iskolai évről. Budapest, 1921.
- Értesítő 1924 = A Budapesti VIII. Kerületi Magyar Királyi Állami Zrínyi Miklós Főgimnázium Értesítője az 1923–24. iskolai évről. Budapest, 1924.
- Értesítő 1929 = A Budapesti V. Kerületi Magyar Királyi Állami Bolyai-Reáliskola Értesítője az 1928–29. iskolai évről. Budapest, 1929.
- Értesítő 1938a = A Mi Asszonyunkról Nevezett Női Kanonok Szerzetesrend Pécsi Róm. Kat. Szent Erzsébet Leánygimnáziumának Értesítője. 1937–1938. iskolai évről. Pécs, 1938.
- Értesítő 1938b = Jézustársasága Pécsi Pius-Gimnáziumának Értesítője az 1937–1938. iskolai évről. Pécs, 1938.
- Hivatalos Közlöny, 1919. 44. = Hivatalos Közlöny, 27. (1919:44), 1919. december 4.
- Magyar Törvénytar 1899. = Magyar Törvénytar. 1000–1526. évi törvényczikkek. Budapest, 1899.
- MNL BaML VI. 501.a. = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára. VI. A központi államigazgatás területi szervei. Az oktatásügyi igazgatás szakszervei. 501. Tankerületi Főigazgatóság iratai. a.) Pécsi Tankerületi Főigazgatóság iratai. Személyi anyagok.
- MNL OL K 27. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K szekció. Polgári kori kormányhatóságok iratai. 27. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek.
- Pécsi Napló, 1938. szeptember 22. = Impozáns részvét mellett temették el Závodszky Levente tankerületi főigazgatót. Pécsi Napló 47 (1938.) szeptember 22. 212. szám.

Felhasznált irodalom

- Csoór 1910 = Csoór Gáspár (szerk.): Bácska társadalmi élete. Ezer arcképpel. Budapest, 1910.
- Domanovszky 1905 = Domanovszky Sándor: Závodszy Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Századok 39. (1905), 560–563.
- Dévényi – Gözsy 2013 = Dévényi Anna – Gözsy Zoltán: A történelemtankönyvek elemzése. Szempontok a tankönyv mint történeti forrás vizsgálatához. Fons 20. (2013:2), 191–220.
- Dőry 1922 = Dőry Ferenc: A Héderváry-család oklevéltára. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága Megbízásából közli: Závodszy Levente. Második kötet. Budapest, 1922. Századok 56. (1922:9–10), 665–670.
- Erdélyi 1907 = Erdélyi László: Magyarország társadalma a két szent király, az első zsinatok és Kálmán törvényeiben. Religio 66. (1907:7), 400–406.
- Érszegi 2002 = Érszegi Géza: Előszó. In: Závodszy Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Pápa, 2002. I–IV.
- Gál – Szerdahelyi 1928 = Gál Árpád – Szerdahelyi László: A magyar nemzet története a mohácsi vészig. A polgári fiúiskolák III. osztálya számára. Szerk. Závodszy Levente. Budapest, 1928.
- Gál – Szerdahelyi – Závodszy 1929a = Gál Árpád – Szerdahelyi László – Závodszy Levente: A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára. Szerk. Závodszy Levente. Budapest, 1929.
- Gál – Szerdahelyi – Závodszy 1929b = Gál Árpád – Szerdahelyi László – Závodszy Levente: Történelmi olvasókönyv. A polgári fiúiskolák II. osztálya számára. Szerk. Závodszy Levente. Budapest, 1929.
- Havas 2004 = Ladislaus Havas (Ed.): Sancti Stephani Regis primi Hungariae Libellus de institutione morum. Szent István – Intelmek. Debrecen, 2004.
- Iványi 1910 = Iványi Béla: A Héderváry-család oklevéltára. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága Megbízásából közlik: Br. Radvánszky Béla és Závodszy Levente. Első kötet. Budapest, 1909. Századok 44. (1910), 235–238.
- Jánosi 1978 = Jánosi Mónika: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94. (1978:1–4), 225–255.
- Karácsonyi 1904 = Karácsonyi János: Závodszy Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Katolikus Szemle 18. (1904:7), 111–112.

- Kerékgyártó – Závodszy 1928 = Kerékgyártó Ilona – Závodszy Levente: A magyar nemzet története. A világtörténelem főbb eseményeivel. I. rész. A polgári leányiskolák III. osztálya számára. Budapest, 1928.
- Kerékgyártó – Závodszy 1929 = Kerékgyártó Ilona – Závodszy Levente: A magyar nemzet története. II. rész. A Mohácsi vésztől napjainkig. A polgári leányiskolák IV. osztálya számára. Budapest, 1929.
- Madzsar 1938 = Madzsar Imre: Závodszy Levente. Századok 72. (1938:1–3), 551–553.
- Marczali 1901 Marczali Henrik bírálata. In: Acta Reg. Scient. Universitatis Hung. I–II. Beszédok, melyek a Budapesti Kir. Magy. Tudomány-Egyetem MDCCCCI–MDCCCCII. tanévi rectora és tanácsának beiktatásakor 1901. szeptember 15-én tartattak. Budapest, 1901. 115–116.
- Miskolczy 1924 = Miskolczy Gyula: Békefi Remig. Levéltári Közlemények 2. (1924:1–4), 201–202.
- Mikó 2011 = Mikó Gábor: Szent István törvényeinek XVI. századi kézirata Lőcse város levéltárában. Fons 18. (2011:2), 111–145.
- Mikó 2014a = Mikó Gábor: Középkori törvényeink és a Corpus Juris Hungarici. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest, 2014.
- Mikó 2014b = Mikó Gábor: Szent István király törvényeinek legrégibb kézirata. Az Admonti kódex. In: Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél (szerk.): Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. II. kötet. Budapest–Debrecen, 2014. 723–732.
- Mikó 2016 = Mikó Gábor: „A szent királyok törvényei”. A kora Árpád-kori törvények fennmaradásának története. Századok 150. (2016:2), 319–340.
- Nagy 1905 = Nagy Gyula: Závodszy Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Századok 39. (1905), 563.
- Perepatits 1905 = Perepatits István: Bruckner Győző: Galeotto Marzio De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae Regis cz. műve mint művelődéstörténeti kútfő. Századok 39. (1905), 367–369.
- Radvánszky – Závodszy 1909 = Radvánszky Béla – Závodszy Levente (Közl.): A Héderváry-család oklevéltára. Első kötet. Budapest, 1909.
- Szilágyi 1951 = Szilágyi Loránd: Árpád-kori törvények. Budapest, 1951.
- Závodszy 1978 = Závodszy Géza: Néhány szempont a tankönyvek szövegképének korszerűsítéséhez. Történelemtanítás 23. (1978:3), 4–7.
- Závodszy 1904 = Závodszy Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904.
- Závodszy 1907a = Závodszy Levente: Patachich Gábor installációja 1733-ban. Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve 23. (1907:2), 31–35.
- Závodszy 1907b = Závodszy Levente: Csáky Miklós installációja 1747-ben. In: Trencsény Károly (szerk.): Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve. 23 (1907:2), Zombor, 1907. 87–93.

- Závodszy 1909 = Závodszy Levente: Előszó. In: Radvánszky Béla – Závodszy Levente (Közl.): A Héderváry-család oklevéltára. Első kötet. Budapest, 1909. V–VIII.
- Závodszy 1913 = Závodszy Levente: Oklevéltani naptár. Szerkesztette: Szentpétery Imre. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 1912. Századok 47. (1913), 52–54.
- Závodszy 1914 = Závodszy Levente: Szalai László levelei. Életrajzi vázlattal és megjegyzésekkel ellátva közrebocsájtja dr. báró Szalay Gábor. Budapest, 1913. Századok 48. (1914), 512–517.
- Závodszy 1922 = Závodszy Levente: Előszó. In: Závodszy Levente (Közl.): A Héderváry-család oklevéltára. Második kötet. Budapest, 1922. 3–4.
- Závodszy 2002 = Závodszy Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Pápa, 2002.